

Etnične manjšine v slovenskih množičnih medijih

POVZETEK: podoba manjšin v množičnih medijih je pomembno vprašanje modernih multietničnih družb. V članku analiziramo podobo etničnih manjšin v nekaterih slovenskih tiskanih medijih in medije etničnih manjšin. V Sloveniji ne moremo govoriti o obstoju tipične medijske podobe etničnih manjšin. Manjšine se v medijih pri nas pojavljajo v kontekstu različnih tem in jih glede na medijsko reprezentacijo lahko delimo v dve skupini. Ena skupina nima težav s količino medijske pozornosti (Romi, neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije), a se v medijih omenja predvsem v zvezi s konflikti, te konflikte pa naj bi – vsaj tako je mogoče pogosto prebrati – povzročila prav manjšina sama. Pri drugi skupini (italijanska in madžarska manjšina) pa opazimo pomanjkanje splošne medijske pozornosti. Pomembno vlogo pri medijski reprezentaciji manjšin igrajo tudi manjšinski mediji. Sposobnost koriščenja državne pomoči in sodobnih tehnologij s strani manjšinskih medijev je v pomembnem obsegu odvisna od strateških kompetenc manjšin. Država lahko prispeva k ojačitvi ali upadu strateških kompetenc. Intelektualni in socialni kapital kot gradnika strateške kompetence se lahko ob stalni izrabi le povečujeta in prav v teh procesih lahko pomembno vlogo odigrajo množični mediji. Država torej lahko prispeva k ustvarjanju pozitivne spirale medsebojnega vplivanja ali pa k obstoju začaranega kroga.

KLJUČNE BESEDE: etnične manjšine, množični mediji, identiteta, Romi, Italijani, Madžari

1 Uvod

Podoba manjšin v množičnih medijih je pomembno vprašanje modernih multietničnih družb. Uporaba množičnih medijev je eden pomembnejših vidikov modernega nacionalizma (Hobsbawm 1992). Še posebno relevantna je v državah, v katerih so prisotne močne medetnične napetosti in konflikti. V takšnem okolju obstaja večja možnost izkoriščanja množičnih medijev v politične namene, saj lahko postanejo sredstva, prek katerih se popularne ideologije ne samo standardizirajo in relativno preprosto prenašajo, temveč tudi izkoriščajo v namene deliberativne politične propagande. Poleg tega so »množični mediji postali instrumenti prenašanja nacionalnih simbolov in tako kot del vsakdanjega življenja ljudi tudi krepijo etnično identifikacijo« (Božič 1999: 125–126). V sodobnih, multietničnih družbah lahko mediji služijo tudi kot instrumenti krepitve stereotipov, »sovražna stališča in prekomerna občutljivost na razlike pa lahko ustvarijo popačene poglede, ki lahko intenzivirajo in ovekovečijo konflikte« (Deutsch 1992: 43). Omenje-

ne teze so relevantne tudi v kontekstu nekaterih bivših republik Jugoslavije v obdobju po razpadu skupne države, kjer je uradni politični sistem zlorabljal množične medije za mobilizacijo sovražnih stališč. »Množični mediji so v državah, vpletenih v etnično motivirane oborožene konflikte, kot npr. v Srbiji ali na Hrvaškem in še posebej v Bosni in Hercegovini, postali del ključnih dejavnikov in motivatorjev vojskovanja« (Genov 2006: 9). Slovenija je drugačen primer, saj v njej ni prišlo do nasilnega vzpostavljanja nacije. V zadnjem času pa se kljub vsemu pojavljajo določene napetosti – nanašajo se predvsem na romsko manjšino –, zato je relevantno analizirati tudi vlogo medijev v teh procesih. Poleg tega je premik od diskriminatornih, zatiralnih ali asimilacijskih odnosov med večino in manjšino v smeri pluralistične družbe splošna tendenca modernih multi-etničnih družb (Polechova 2003), v katerih so vsi jeziki in kulture enako pomembni in imajo enakovreden status. V tem procesu lahko mediji odigrajo ključno vlogo. »Prek medijskih podob so člani občinstva npr. povabljeni h konstrukciji občutka, 'kdo smo', ki se nanaša tudi na občutenje tega, 'kdo nismo' ... Tako prihaja do medsebojnega razločevanja in diferenciacije v družbi mobiliziranih interesov, ki lahko pogosto postanejo ranljivi za diskriminacijo« (Cottle 2002: 2).

V skladu s povedanim bomo preverili prvo hipotezo: v Sloveniji ne moremo govoriti o obstoju tipične medijske podobe etničnih manjšin. Posamezne manjšine se v medijih pojavljajo predvsem v kontekstu za te manjšine značilnih tem, zato obstajajo v medijski podobi različnih manjšin v Sloveniji znatne razlike.

Hkrati lahko mediji potrjujejo družbene in kulturne raznolikosti. Še več, mediji vzpostavljajo prostore, v in prek katerih lahko prihaja do uporov, izzivanja in spreminjanja vsiljenih identitet ali interesov (Cottle 2002: 2). To pa ni pomembno le za javne množične medije, temveč tudi za množične medije etničnih manjšin. Nove tehnologije manjšinam ponujajo različne možnosti ustvarjanja lastne samopodobe.

Ob robu širšega toka strateških korporativnih sprememb narašča (taktična) uporaba novih – in starih – interaktivnih tehnologij komuniciranja s strani etničnih manjšin in diasporičnih skupnosti /.../. Te čas in prostor presegaajoče tehnologije etničnim manjšinam ali diasporam nudijo nove komunikacijske priložnosti, saj jim omogočajo ohranjanje subkulture, omrežij stikov, spominov in mitov o domovini, kot tudi kolektivnih želja za prihodnost (Cottle 2000: 3; Sreberny - Mohammadi in Mohammadi 1994; Gillespie 1995).

Udejanjanje teh trendov pa – ko govorimo o vprašanju etničnih množičnih medijev – ni samoumevno. Pogojeno je namreč s sposobnostmi etničnih manjši za izkoriščanje obstoječih priložnosti, te pa so odvisne od strateških kompetenc pripadnikov manjšine. Strateške kompetence so sestavljene iz dveh med seboj povezanih komponent: tehnokratske kompetence in socialnega kapitala (Rončević 2003). Kot indikator tehnokratske kompetence lahko uporabimo podatke o stopnji izobraženosti manjšin. Glede na to kategorijo lahko med različnimi manjšinami v Sloveniji opazimo znatne razlike (glej Rončević 2005). V študijah manjšin je bil pogosto, še posebno pri raziskovanju njihovega podjetništva, uporabljen koncept socialnega kapitala. Socialni kapital na različne načine prispeva k večji izrabi obstoječih priložnosti (Adam in Rončević 2005: 232–234): prvič, pomaga pri diseminaciji človeškega in intelektualnega kapitala; drugič, poveča

lahko sinergijo in sodelovanje; tretjič, je mazivo omrežnih in projektnih organizacij. In končno, pospešuje delovanje intermediarnih organizacij.

V članku bomo preverili tudi drugo hipotezo: sposobnost koriščenja državne pomoči ali sodobnih tehnologij je v pomembnem obsegu odvisna od strateških kompetenc manjšin.

2 Etnične manjšine in slovenski množični mediji: primer Dela

Za preučevanje značilnih vsebin medijske podobe manjšin in interpretacij njihovega odnosa z večino v množičnih medijih smo izbrali dnevnik Delo in njegovo Sobotno priložilo.¹ Delo je osrednji slovenski dnevnik z najvišjo naklado med podobnimi dnevniki v Sloveniji in kot tak močno vpliva na javni diskurz, seveda pa časopisa Delo ne moremo pojmovati kot reprezentativnega za dnevne množične medije v Sloveniji na splošno.

Naša analiza medijskih besedil vključuje naslednje vidike:

1. Koliko medijske pozornosti je namenjene etničnim manjšinam v Sloveniji? Ključni indikator naslavljanja tega vprašanja sta količina in dolžina prispevkov, ki poročajo o tej temi.
2. V kakšnem kontekstu so navadno predstavljene etnične manjšine v Sloveniji? Indikator tega vidika ne vključuje le tem, ki v prispevkih prevladujejo, temveč tudi ugotovitev, ali je manjšina predstavljena v odnosu do večine in ali je v odnosu med obema izpostavljena napetost ali celo konflikt.
3. Kakšen je tipičen odnos medijev do etničnih manjšin v Sloveniji? Ta vidik je še posebej relevanten v primeru prej omenjenih konfliktov in napetosti. Posledično je glavni indikator tega vidika ugotovitev, ali so pripadniki manjšin večinoma predstavljeni kot problem, ki kakorkoli škoduje pripadnikom večine, ali pa kot žrtev, najverjetneje pripadnikov večine, državnih ustanov ali pa brezosebnih strukturnih okoliščin.
4. Ali so v množičnih medijih vključena tudi mnenja in pogledi etničnih skupin? Možen indikator te razsežnosti je lahko ugotovitev, ali kot vir informacij v prispevku nastopajo pripadniki etničnih manjšin. To je še posebej pomembno v primeru besedil, ki govorijo o napetostih, konfliktih itd.

Enota analize je bil objavljeni samostojni prispevek v mediju ne glede na zvrst in kot celota, kadar se je celoten prispevek kakorkoli nanašal na etnično manjšino, oz. del prispevka, kadar se je na etnične manjšine nanašal le njegov del. V nadaljevanju torej za enoto analize zaradi poenostavitve uporabljamo izraz »prispevek« in z njim zajemamo tako celotna besedila kot dele besedil, objavljene v časopisu oz. reviji (npr. novica, komentar, intervju, pismo bralca ipd.), tikati pa se je tak prispevek seveda moral manjšinske problematike.

1. Druge priloge Dela niso bile vključene v analizo, saj so večinoma namenjene specifičnim ciljnim skupinam, ki niso neposredno povezane s temo naše analize. Sobotna priloga je bila izbrana predvsem zato, ker ima relativno osrednji položaj v slovenskem (političnem) javnem diskurzu.

Ker je bil namen analize najti odgovore na prej navedena vprašanja, smo skušali z vidika teh vprašanj *razumeti* sporočila posamičnih prispevkov, iz česar logično izhaja uporaba kvalitativnega pristopa.² Ker pa za opredelitev medijske podobe manjšin potrebujemo tudi vsaj okvirno predstavo o razširjenosti in pogostosti določenih vrst besedil o etničnih manjšinah, smo na podlagi kvalitativne analize posamičnih prispevkov le-te razvrstili glede na kategorije oz. smo za vsako enoto analize izvedli postopek kodiranja po načelih, ki se navadno uporabljajo pri analizi besedil (glej Splichal 1990: 80 in dalje; primerjaj tudi van Dijk 1991: 9). Na tej podlagi je mogoča tudi preprosta kvantitativna analiza in prek nje vsaj zelo okvirna predstava o pogostosti posamičnih predstavitev etničnih manjšin v slovenskih medijih.

2.1 Obseg pozornosti

V analiziranem obdobju, tj. med 1. marcem in 31. majem 2005, smo našli 110 prispevkov, ki vsaj do določene mere obravnavajo etnične manjšine, njihove pripadnike in/ali medetnične odnose v Sloveniji. To število predstavlja nekaj več kot prispevek na izvod časopisa. Povprečna dolžina analiziranih prispevkov je 2.731 znakov s presledki. Velika večina prispevkov je razmeroma kratkih.

Hitro lahko opazimo pomembne razlike v količini prispevkov o različnih etničnih manjšinah. 52 % vseh prispevkov govori o romski manjšini. Večina ostalih se nanaša na etnične skupine iz republik bivše Jugoslavije, ki sicer v slovenski ustavi ali drugi zakonodaji niso formalno priznane kot (avtohtona) manjšina. Vključujejo Hrvate, Srbe in Bošnjake (ki so včasih opisani tudi kot Muslimani v etničnem smislu), Albance, Makedonce in Črnogorce. V analiziranem vzorcu skoraj vsi prispevki obravnavajo manjšine kot takšne, torej omenjajo te etnične skupine kot enovito kategorijo (in ne govorijo o posameznikih kot pripadnikih teh manjšin). Zaradi tega bo tudi za namene tega besedila skupina priseljenih Hrvatov, Srbov itd. obravnavana kot »neavtohtona manjšina iz bivše Jugoslavije«. To ne pomeni ignoriranja razlik med njimi, ampak preprosto to, da te razlike niso bile omenjene v analiziranem vzorcu. Med prispevki, ki govorijo o dveh ali več različnih manjšinah, jih 12 omenja Rome, 16 pa neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije.

Po drugi strani pa opazimo, da sta dve ustavno priznani manjšini – Madžari in Italijani – za splošne množične medije mnogo manj zanimivi. Najdenih je bilo le pet prispevkov, ki so govorili o madžarski manjšini, medtem ko je bila italijanska manjšina obravnavana le v dveh. Poleg tega so bili Madžari dvakrat omenjeni skupaj z Romi, tako Italijani kot Madžari pa so sicer v manjšem številu primerov omenjeni v primerjavi z Romi ali neavtohtonimi manjšinami iz bivše Jugoslavije.

Tudi poročanje o manjši etnični skupini slovenskih Nemcev, ki prav tako niso uradno priznana manjšina, je dokaj skromno. Omenjeni so bili le šestkrat: enkrat v povezavi z neavtohtonimi manjšinami iz bivše Jugoslavije, dvakrat samo posredno, dvakrat v

2. Zato na ravni posamičnega prispevka ne bi bil primeren (pozitivističen) kvantitativni pristop, ki se ga v literaturi pogosto razume pod pojmom »analiza vsebine« (glej npr. Weber 1990).

zgodovinskem kontekstu in enkrat v pismu bralca, ki trdi, da takšna manjšina pri nas sploh ne obstaja.

2.2 Kontekst

Morda je bolj kot ugotavljanje količine pozornosti, ki jo mediji namenjajo manjšinam, pomembno vprašanje, kdaj jim je medijska pozornost namenjena. Poročanje o manjšinah je odvisno od medijskega dojemanja pomembnosti tem. Turbulentne in dinamične situacije, konflikti, problemi, napetosti, obtoževanja, nepravilnosti, grožnje, strah ipd. so nedvomno dojeti kot mnogo zanimivejši v primerjavi z relativno statičnimi in konsenzualnimi situacijami. Obsežnega poročanja množičnih medijev o določeni manjšini zato ne moremo interpretirati kot indikatorja javne skrbi za določeno manjšino, temveč prej kot pokazatelja zanimivosti pojava za splošno javnost – skladno s tem, kar kot zanimivo opredelijo množični mediji. Na kriterij zanimivosti lahko do določene mere vpliva prilagajanje medijev tržni logiki. Če bi želeli oceniti dejanski vpliv tega procesa na medijsko poročanje o etničnih manjšinah, bi bile potrebne nadaljnje analize.

Merilo zanimivosti se zdi ključno pri pojasnjevanju intenzivnosti medijskega poročanja o »romskem problemu«. Gre za dvoumen koncept, ki sega od sočustvovanja do rasizma in namiguje tako na probleme (samih) Romov kot na probleme (drugih) z Romi. Poleg tega obdobje naše študije sovpada s konfliktom med Romi in ostalimi lokalnimi prebivalci glede prisostvovanja romskih otrok pri pouku v osnovni šoli Bršljin. Ta konflikt je bil deležen velike pozornosti, kar pojasnjuje pogostost prispevkov, ki omenjajo Rome v kontekstu izobraževanja. Poleg tega več kot polovica prispevkov o Romih govori o napetostih, konfliktih, problemih ali krivicah. Čeprav smo v analiziranem vzorcu našli tudi nekaj prispevkov o Romih, ki niso bili povezani s konfliktom v Bršljinu ali z drugimi konflikti, lahko domnevamo, da so bili tudi ti motivirani prav z dogodkom v Bršljinu. V prid te domneve govori porazdelitev prispevkov: ko je bil konflikt v Bršljinu – tako ali drugače – razrešen, je količina medijskega zanimanja za Rome pomembno upadla. To vsaj do določene mere potrjuje tezo, da »mediji pišejo o etničnih manjšinah samo, kadar so le-te vključene v določen konflikt« (Erjavec, Hrvatini in Kelbl 2000: 7). Koristnost takšne publicitete za etnične manjšine je vprašljiva. Če se neka skupina najpogosteje omenja v kontekstu napetosti, konfliktov in problemov, se lahko o njej oblikuje javna podoba problematičnosti, tudi če ta skupina v medijih ni izrecno predstavljena kot vzrok problemov. Če so omenjeni sklepi Erjavec, Hrvatini in Kelbl (2000) univerzalno veljavni, lahko rečemo, da se italijanska in madžarska manjšina v Sloveniji soočata z ravno nasprotnim problemom kot romska: pomanjkanjem medijske pozornosti zaradi odsotnosti konfliktov, napetosti ipd.

Madžari so najpogosteje omenjeni v kontekstu kulturnih tem (manjšinski jezik, kulturni dogodki) in gospodarskih tem (nizka zaposlenost pripadnikov manjšine). Dva od štirih prispevkov o Madžarih sicer tudi navajata določene konflikte – realne ali namišljene. V enem od prispevkov je novinar v mešanici poročila in komentarja obtožil nekatere slovenske Madžare »prekomernega izbruha nacionalnih (in nacionalističnih) čustev« med proslavljanjem njihovega nacionalnega praznika in dodal, da ima »takšno vedenje posameznikov« za posledico številne pritožbe, ki jih je lokalno prebivalstvo

posredovalo županu (besedilo 70). Zanimivo pa je tudi omenjanje Madžarov v nekonfliktnih situacijah. Eno od teh besedil govori o njihovem uradnem srečanju s slovenskim predsednikom vlade med njegovim obiskom Prekmurja, drugo pa o proslavi njihovega nacionalnega praznika. V prvem primeru je na mestu gotovo vprašanje, ali so bili Madžari deležni medijske pozornosti kot manjšina ali pa preprosto zaradi rutinskega medijskega poročanja o obisku predsednika vlade v Prekmurju.

Drugi najpogostejši kontekst, v katerem se omenjajo etnične manjšine, je kontekst manjšinskih pravic. S to temo se ukvarja petina vseh analiziranih prispevkov. Prisotna je v več kot tretjini prispevkov, ki omenjajo neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije, in razen enega v vseh 14 prispevkih, ki hkrati govorijo o Romih in neavtohtonih manjšinah iz bivše Jugoslavije. Večina teh prispevkov zastopa stališče, da omenjene etnične manjšine ne uživajo določenih manjšinskih pravic, ali pa omenjajo vprašanje statusa posameznih pripadnikov teh manjšin, ki niso zaprosili za slovensko državljanstvo takoj po osamosvojitvi Slovenije (»izbrisani«).

Položaj je ravno nasproten v primeru ustavno priznane italijanske manjšine, katere pravice so omenjene le enkrat – v objavljenem pismu bralca, ki poudarja nekonsistentnost med obsegom pravic Italijanov v Sloveniji in Slovencev v Italiji. Ocenimo lahko, da eden glavnih problemov italijanske manjšine v Sloveniji ni pomanjkanje manjšinskih pravic, ampak razširjenost prepričanja, da ima ta manjšina več kot dovolj pravic in jim zaradi tega nadalje ni treba posvečati pozornosti. Erjavec, Hrvat in Kelbl (2000) menijo, da je prepričanje o močni »privilegiranosti« manjšin razširjeno tudi v primeru romske manjšine, vendar je v vzorcu, vključenem v našo analizo, takšno prepričanje o Romih popolnoma odsotno.

V vzorcu je bilo tudi manjše število primerov poročanja o kriminalnih aktivnostih z izrecnim omenjanjem etničnega izvora posameznega prestopnika (dva prispevka, ki zadevata »Hrvata«) ali akterjev, ki pripadajo romski etnični skupnosti in so označeni kot »poseben problem« (besedilo 168).

Skupna značilnost poročanja množičnih medijev o različnih etničnih manjšinah je dejstvo, da je medijska pozornost – vsaj do določene mere – pogojena z obstojem konflikta, napetosti, problema in podobno. Verjetno pa ta pogoj ni omejen zgolj na poročanja o manjšinam, ampak je značilen za poročanje množičnih medijev na splošno.

A tudi če poročanje temelji na tem (univerzalnem?) načelu, je opazno pomembno razlikovanje med poročaji o različnih manjšinah. Videti je, da Romi nimajo težav s pritegovanjem pozornosti množičnih medijev, vendar se v množičnih medijih pojavljajo večinoma v »problematičnih« situacijah. V primeru italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji pa po drugi strani lahko govorimo o pomanjkanju pozornosti splošnih množičnih medijev, čeprav lahko, kot bo to prikazano v nadaljevanju, ta manko delno kompenzirajo z lastnimi mediji.

2.3 Odnos do manjšin: žrtve ali problemi

V napetostih ali konfliktnih med manjšino in večinskim (lokalnim) prebivalstvom ali med manjšino in državnimi ustanovami novinarji in uredniki v besedilih navadno izrecno ne zastopajo ene ali druge strani. Vendar tudi ko domnevno ohranjajo nevtraln

stališče, lahko – namerno ali nenamerno – etnične manjšine predstavijo na različne načine, kar je odvisno od informacij, ki jih posredujejo, virov informacij, ki jih uporabijo ali izločijo, poudarijo ali marginalizirajo, razumejo kot relevantne ali nerelevantne.

Prevladujoč odnos do etničnih manjšin smo v obravnavanem vzorcu prispevkov, objavljenih v Delu, večinoma analizirali na posreden način, tako da smo iskali prisotnost naslednjih možnosti:

- manjšina ali pripadniki manjšin so večinoma predstavljeni kot žrtve: ali so opisani z izrazi diskriminacije, segregacije, marginalizacije, kot prikrajšani za manjšinske ali celo človekove pravice, in sicer zaradi namernih ukrepov (ali pomanjkanja ukrepov) slovenskih ustanov in/ali ostalega prebivalstva ali pa zaradi drugih (brezosebni) strukturnih razlogov;
- manjšina ali pripadniki manjšin so večinoma predstavljeni kot vzroki problemov za ostalo prebivalstvo; to implicira obraten položaj, v katerem so pripadniki večine predstavljeni kot žrtve pripadnikov manjšine.

Tabela 1: Kdo je žrtev?

	Pogostost	%
Žrtve so pripadniki manjšine	54	49,1
Žrtve so pripadniki večine	8	7,3
Žrtve so oboji	2	1,8
Žrtev ni nihče	43	39,1
Ni razvidno, ni jasno	3	2,7
Skupaj	110	100,0

Pogostost obeh tipov vsebine, ponazorjene v Tabeli 1, kaže, da je verjetnost, da bodo pripadniki manjšine predstavljeni kot žrtev, kar sedemkrat večja kot v primeru pripadnikov večine. Pomen te ugotovitve je treba podrobneje preučiti.

Najprej je smiselno preučiti razlike med manjšinami. Zaradi majhnega števila prispevkov, ki o njih poročajo, je težko sklepati, kakšen je prevladujoči odnos do italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji, na podlagi razpoložljivih objav pa lahko domnevamo, da navadno niso predstavljeni kot žrtve slovenskega večinskega prebivalstva ali ustanov. V članku z naslovom »Madžari odhajajo zaradi nerazvitosti« najdemo izjavo vodje krovne madžarske manjšinske organizacije o »slabi ekonomski situaciji, ki povzroča emigracijo pripadnikov manjšine,« in o problemih z ohranjanjem manjšinskega jezika. A tudi v tem primeru so pripadniki manjšine predstavljeni kot žrtve neke strukturne sile in ne kot žrtve namernega delovanja nekoga drugega. Pripadniki italijanske manjšine v analiziranem vzorcu niso bili nikoli predstavljeni kot žrtve.

Ali je takšno stališče prevladujoče tudi, ko govorimo o drugih etničnih manjšinah v Sloveniji? Sklepi medijske analize, ki so jo izvedle Erjavec, Hrvat in Kelbl (2000), kažejo, da so Romi najpogosteje predstavljeni kot problem (za večino) in ne kot žrtve.

Primere takšnega diskriminatornega medijskega poročanja o romski manjšini lahko najdemo tudi v našem vzorcu. Prispevek z naslovom »OŠ Bršljin: Ni razloga za ministrov obisk« npr. predstavi samo probleme, ki jih ima večina z manjšino, in pri tem navaja trditve o stiskah lokalnega prebivalstva in problemih z Romi v lokalnem okolju (besedilo 5). Drug prispevek poroča: »Neromski starši, med katerimi so mnogi nezadovoljni že zaradi mučne sosesčine z Romi v naselju Brezje, so vse bolj prepričani, da je zaradi tako velikega števila romskih otrok moten pouk njihovih lastnih otrok« (besedilo 11). V novinarskem komentarju, ki sledi, lahko najdemo močno strinjanje z zahtevami neromskih staršev, da se večina romskih otrok pošlje tudi v druge osnovne šole, saj »ta zahteva izhaja iz stiske staršev, ki jih skrbi za znanje, prihodnost in varnost svojih otrok« (besedilo 13). Opazen je tudi vtis, da so težave z izobraževanjem Romov samoumevne. Članek z naslovom »Z Romi v kočevskih osnovnih šolah ni večjih težav« nakazuje, da so težave z Romi nekaj samoumevnega (»Seveda so problemi«), medtem ko besedilo dejansko govori o tem, da »nimajo večjih problemov« (poudarila M. M. in B. R., besedilo 73). Celo novinar, ki poskuša sočustvovati z Romi, lahko postane žrtev lastnih etnocentričnih predsodkov, ko opisuje skupino osem- in devetletnih romskih otrok kot »popolnoma nesocializiran/ih/« (besedilo 63).

Vendar takšnega odnosa ne moremo opredeliti kot tipičnega za analizirani vzorec. Med 72 prispevki, ki govorijo ali izključno o Romih ali o Romih v kombinaciji z drugimi etničnimi skupnostmi (večinoma v povezavi z neavtohtonimi manjšinami iz bivše Jugoslavije), jih samo 7 % predstavi pripadnike večine kot žrtve problemov s pripadniki manjšine, v 2 % prispevkov pa so kot žrtev predstavljeni tako pripadniki manjšine kot večine. Po drugi strani pa 40 prispevkov opisuje Rome kot žrtve različnih pojavov, kot so npr. segregacija, nestrpnost ali diskriminacija s strani večinskega prebivalstva ali državnih ustanov, poudarjeno je pomanjkanje manjšinskih pravic, vplivi nekaterih strukturnih sil ipd.

Tabela 2: Pogostost nekaterih konceptov, ki opisujejo odnos večine ali ustanov do manjšin v Sloveniji.

Koncept	Koncept je omenjen v odnosih do romske manjšine in neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije.	Zanikanje obstoja koncepta v odnosih do romske manjšine in neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije.
Nestrpnost	22	2
Diskriminacija	25	2
Segregacija	13	7
Rasizem	3	3

Gostoto zaskrbljenosti glede nepravičnega ravnanja večine do manjšine lahko merimo s preštevanjem besed, kot so *nestrpnost*, *diskriminacija*, *segregacija* ali *rasizem*, kot je prikazano v Tabeli 2. V vseh primerih, kjer so te besede uporabljene, so pripadniki manjšine jasno predstavljeni kot žrtev pripadnikov večine. Obsežna uporaba teh kon-

ceptov v javnem diskurzu kaže na dokaj močno javno zaskrbljenost za položaj romske manjšine in neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije.

Vprašanje pa je, kako interpretirati zanikanje, da so nekatera stališča (ali prakse) nestrpna, diskriminatorna, rasistična ipd. Erjavec, Hrvatin in Kelbl (2000: 28) so izpostavile, da je »zanikanje netolerantnosti tipična strategija pozitivne samoreprezentacije (nestrpne) večine«. Njihova interpretacija je do določene mere pravilna, vendar lahko pojav velikega števila besedil, ki vsebujejo zanikanje nestrpnosti ipd., interpretiramo tudi kot znak močnega javnega zavračanja takšnega pojava. Če ne bi bilo močnega javnega konsenza o obsojanju nestrpnosti in segregacije, tudi ne bi obstajala potreba po zanikanju takih pojavov.

Razlogi razhajanja v ugotovitvah v primerjavi z zgodnejšo študijo Erjavec, Hrvatin in Kelbl (2000) so lahko naslednji:

- razlike v vzorcu, saj so Erjavec, Hrvatin in Kelbl v analizo vključile več raznolikih medijev, med njimi tudi rumeni tisk;
- možne razlike v uporabljeni metodologiji in interpretaciji;
- nekatere dejanske spremembe v smeri bolj »politično korektnega« javnega diskurza.

A pri razglasitvi zmage »besedišča pravic« nad »besediščem sovražstva« (»hate speech«) v diskurzu o etničnih manjšinah previdnost ni odveč. Izpostaviti je treba tudi, da so pravice manjšin močno poudarjene predvsem v diskurzu na relativno abstraktni ravni, medtem ko nestrpnost in predsodki postanejo bolj opazni, ko govorimo o specifičnih, praktičnih rešitvah.

2.4 Stališča manjšine

Končno je ključno tudi, ali je manjšina povabljen k predstavitvi svojih stališč in ali so v prispevku vključene tudi različne izjave pripadnikov manjšin ali njihovih predstavnikov. Ponovno je pri italijanski in madžarski manjšini težko govoriti o trdnih ugotovitvah. V analiziranem vzorcu namreč ne najdemo »klasičnih« poročil o italijanski manjšini, temveč prispevki temeljijo na mnenjih ali so pisma uredniku. Uradni predstavniki madžarske manjšine so izrecno omenjeni v prispevkih o manjšinah, ne pa v komentarjih in v besedilih, ki so kombinacija poročanja in mnenja. Isto velja za besedila o nemški etnični manjšini. Opazimo pa, da so člani ali predstavniki te manjšine v večini primerov analiziranega vzorca omenjeni kot vir informacij.³

Med 72 prispevki o Romih (kjer so obravnavani samo Romi ali v kombinaciji z drugimi manjšinami) samo v 15 prispevkih najdemo izjave pripadnikov ali predstavnikov romske manjšine. Erjavec, Hrvatin in Kelbl (2000: 13–14), ki sicer uporabljajo drugačne metode štetja virov, pridejo do podobnega sklepa, namreč, da so pripadniki ali predstavniki etničnih manjšin kot vir informacij v prispevkih navadno zapostavljeni. Avtorice navajajo, da so bili Romi kot vir vključeni le v 12,4 % vseh v prispevkih omenjenih virov.

3. V zvezi z relevantnostjo (ne)navajanja pripadnikov ali predstavnikov manjšin kot vira glej tudi van Dijk (1991: 154 in dalje).

Takšno stanje lahko deloma povežemo s slabše razvito sposobnostjo organiziranja manjšin, na kar opozarjajo tudi prej omenjene avtorice.⁴ Problem pa se zdi še bolj pereč v primeru neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije, ki so bile omenjene v skupaj 35 prispevkih analiziranega vzorca, pri čemer pa so le v treh prispevkih pripadniki ali predstavniki teh manjšin navedeni kot vir informacij.⁵

3 Etničnost v različnih množičnih medijih: Mladina in Mag

V predhodni analizi smo se ukvarjali z medijsko podobo manjšin in interpretacijami vsebin poročanja o manjšinah v časniku Delo kot primeru vplivnega in relevantnega dnevnika. Vendar je takšna analiza za pojasnjevanje kompleksnega fenomena etničnosti v množičnih medijih nezadostna. V obsežnejšo analizo bi bilo treba vključiti ne samo druge tipe tiskanih medijev, ampak tudi različne tipe elektronskih medijev, vključujoč televizijo, radio in internet. Tako obsežna analiza pa bi bila, predvsem z vidika virov, za namene tega članka prezahtevna. Zato se bomo omejili na kratko analizo dveh pomembnejših tedenskih revij. Čeprav gre za ozek spekter raziskovanja, lahko takšna analiza vendarle ponudi nekatere pomembne vpoglede v možne razlike med mediji. Obravnavali bomo torej tedenski reviji Mag in Mladino. Primerjava je relevantna tudi zaradi tega, ker se z omenjenima revijama povezuje tudi reprezentacija dveh delov političnega spektra. Mladina je tednik, ki izhaja še iz socialističnega obdobja – kjer je zavzemal kritično držo do komunistične oblasti – in je danes opredeljen kot levo usmerjeni tednik. Mag je po drugi strani opredeljen kot desno usmerjeni tednik.

3.1 Razlike v pozornosti, namenjeni manjšinam

V obdobju trajanja študije, tj. med 1. marcem in 31. majem 2005, lahko med obema tednikoma opazimo pomembne razlike glede obsega pozornosti, posvečene manjšinski tematiki. Medtem ko so bile v Mladini omenjene različne manjšine v 50 prispevkih, je Mag omenjal manjšine le v 15 prispevkih.⁶ Pregled jasno pokaže, da Mladina sistematično poroča o vprašanih, povezanih z manjšinami (ne samo etničnimi, ampak tudi drugimi manjšinami), medtem ko to za Mag ne velja. Manjšine so bile večinoma omenjene v primerih, ko je prispevek obravnaval specifično tematiko, npr. izobraževanje Romov ali vprašanje »izbrisanih«. Obstajajo tudi izvodi Maga, v katerih manjšine sploh niso

-
4. Pri sposobnosti samoorganiziranja manjšin obstajajo velike razlike. Italijanska in madžarska manjšina sta bistveno boljše samoorganizirani kot npr. neavtohtone manjšine iz nekdanje Jugoslavije. Velika razlika tako obstaja tudi med Romi iz severovzhodne Slovenije, ki so razmeroma dobro organizirani, in Romi iz jugovzhodne Slovenije, ki imajo s tem še velike težave.
 5. Na zmožnost samoorganiziranja vpliva tudi podpora matičnih domovin. V primeru obeh ustavno priznanih avtohtonih manjšin obstaja velika podpora s strani matičnih domovin. Veliko podporo s strani Avstrije, Nemčije in tudi italijanske regije Južne Tirolske prejema tudi nemška skupnost. V primeru neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije je ta podpora veliko manjša, v primeru romske manjšine pa zaradi njihovega specifičnega položaja tovrstna podpora sploh ni možna.
 6. Zaradi takšnega razmerja lahko nastanejo določene težave pri statističnih izračunih. Vendarle menimo, da analiza lahko ponudi zanimiv vpogled, še posebej v primerjavi z dnevnim časopisom Delo.

bile omenjene, v ospredju pa so bile druge teme. V Magu v povprečju manjšine omenja en prispevek na izvod, kar je primerljivo z dnevnikom Delo, medtem ko v Mladini v povprečju manjšinsko tematiko obravnavajo kar štirje prispevki na izvod.

Razlike v zanimanju obeh revij postanejo še bolj poudarjene, če primerjamo dolžino prispevkov, ki obravnavajo manjšine. Ker je v revijah na splošno prisotnih manj poročil in več komentarjev ali mešanih pristopov (poročilo in komentar),⁷ je utemeljeno pričakovati, da bo povprečna dolžina takšnih besedil v obeh revijah daljša kot v Delu (torej daljša od 2.731 znakov s presledki). Vendar je ta hipoteza potrjena le pri Mladini, kjer je povprečna dolžina takšnih besedil 3.505 znakov s presledki, medtem ko je v Magu le 1.627. Podrobnejši pregled podatkov omogoči ugotavljanje razlogov za takšno stanje. V Magu sta se zaradi skromnejšega zanimanja za te teme pojavili le dve daljši besedili (s približno 5.000 in 7.500 znaki), ki se ukvarjata s politično relevantnimi temami (izobraževanje in druge pravice Romov ter »izbrisanih«). Na splošno lahko ugotovimo, da so manjšine omenjane v širšem kontekstu drugih političnih dogodkov. Mladina na drugi strani manjšinsko tematiko obravnava mnogo obsežneje. V obdobju trajanja študije se je v reviji pojavilo kar nekaj daljših prispevkov, pri čemer jih je 17 daljših od 5.000 znakov s presledki.

Ali v obsegu poročanja o različnih etničnih manjšinah obstajajo pomembne razlike? Če primerjamo avtohtoni in visoko zaščiteni italijansko in madžarsko manjšino, ne opazimo posebnih razlik. V obdobju trajanja študije sta bili omenjeni manjšini v obeh analiziranih revijah skoraj prezrti (italijanska manjšina se sploh ne omenja, medtem ko se madžarska manjšina pojavlja le v krajšem besedilu), majhna in pogosto prezrta avtohtona nemška manjšina pa je bila enkrat omenjena le v Mladini.

Podobno kot v dnevniku Delo je večina prispevkov govorila o Romih in neavtohtonih manjšinah iz republik bivše Jugoslavije.⁸ V Magu 40 % besedil govori o Romih, 40 % pa jih obravnava »izbrisane«. V Mladini so ti deleži nekoliko nižji: 36 % besedil obravnava Rome, medtem ko se 26 % besedil nanaša na neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije. Razlogi za te razlike so lahko, prvič, razlike v tipu medija, in drugič, razlike v temah, na katere se obe tedenski reviji osredotočata. Kot je bilo že omenjeno, lahko večino besedil v Delu uvrstimo med poročila, najbolj izpostavljena pa je bila romska tematika, saj je v tem obdobju prihajalo do konfliktov, v nekaterih primerih tudi do fizičnih obračunavanj med to manjšino in večino.

7. V Delu lahko 68 % prispevkov uvrstimo med poročila in le 17 % med komentarje ali mešanico komentarja in poročila. V Magu lahko 47 % prispevkov, ki omenjajo etnične manjšine, opredelimo kot mnenja, 20 % pa kot kombinacijo poročila in mnenja. V Mladini lahko 36 % vseh prispevkov, ki omenjajo manjšine v obdobju poteka študije, opredelimo kot mnenje, 36 % pa kot kombinacijo mnenja in poročila.

8. Manjšine iz bivše Jugoslavije se omenjajo na različne načine, v prispevkih pa so se najpogosteje pojavljale v povezavi z »izbrisanimi«. Pri teh gre za administrativno dejanje izbrisa iz registra stalnih prebivalcev tistim začasnim prebivalcem Slovenije, ki so bili rojeni v drugih republikah Jugoslavije in v letu 1991 niso zaprosili za državljanstvo, s čimer so jim bile odvzete pravice, ki izhajajo iz naslova državljanstva. To se na splošno, vendar ne izključno, nanaša na ljudi iz bivših republik Jugoslavije.

Ker je več komentarjev kot poročil, je prisotnost romske manjšine v obeh tednikih nekoliko nižja. A če primerjamo oba tednika, opazimo, da med objavljenimi prispevki obstajajo pomembne razlike. Mladina se namreč na splošno obsežneje ukvarja z manjšinskimi pravicami (40 % vseh besedil), medtem ko je Mag bolj usmerjen v obravnavo političnih razsežnosti teh vprašanj, zaradi sovpadanja z incidentom v osnovni šoli Bršljin pa je vključena tudi izobraževalna problematika. Več besedil o obeh manjšinah in manjšinah na splošno torej najdemo v Mladini (34 % vseh besedil), medtem ko sta bila v Magu objavljena le dva takšna prispevka (13 %).

3.2 Razlike v odnosu do manjšin

Nadaljujmo z analizo odnosa do manjšin v dnevniku Delo. Čeprav obstajajo med dnevnimi in tedenskimi mediji pomembne razlike, večina prispevkov, ki omenjajo manjšine v vseh analiziranih medijih, govori o odnosu med manjšino in večino (68 % v Delu, 92 % v Mladini in 87 % v Magu). Opazne pa so razlike v razumevanju tega odnosa. V dnevnem časopisu je v primerjavi z obema tednikoma (glej Tabela 3) mnogo manj pozornosti namenjene konfliktu, kar nam potrjuje tudi preprosta bivariatna mera. Cramerjev koeficient V znaša 0,413 ob signifikanci 0,000.

Tabela 3: Ali v odnosu med manjšino in večino obstajajo kakršnikoli konflikti?

	Delo	Mag	Mladina
Ne	54,5 %	20,0 %	12,0 %
Da	45,5 %	80,0 %	88,0 %

Zanimivo je videti, kdo je razumljen kot žrtev. Iz Tabele 4 je mogoče razbrati razlike med obravnavanimi mediji. Še posebej očitna je razlika med Mladino, ki na splošno kot žrtev predstavlja manjšino, in Magom, kjer dojemanje pripadnikov manjšine kot žrtve najdemo le v enem od štirih sporočil. Ta primerjava ne podpira ugotovitev Erjavec, Hrvat in Kelbl (2000), da so Romi (ali pripadniki drugih manjšin) v glavnem predstavljeni kot problem. Pravzaprav takšnih sporočil v Mladini sploh ne najdemo, medtem ko lahko kot takšno označimo le eno sporočilo v Magu. Tudi v tem primeru so razlike statistično pomembne ($V = 0,358$ ob signifikanci 0,000).

Tabela 4: Kdo je žrtev?

	Delo		Mag		Mladina	
	Število	%	Število	%	Število	%
Žrtev so pripadniki manjšine	40	45,5	4	26,7	41	82,0
Žrtev so pripadniki večine	8	9,1	1	6,7	0	0,0
Žrtev so oboji	2	2,3	1	6,7	2	4,0
Žrtev ni nihče	35	39,8	6	40,0	0	0,0
Ni dostopno, ni jasno	3	3,4	3	20,0	7	14,0

Opazimo tudi, da so pripadniki manjšin v analiziranih prispevkih le redko omenjeni kot viri informacij. Mladina in Delo omenjata manjšinske vire v 22 % vseh prispevkov, ki obravnavajo manjšine. To nadalje kaže, da stališča manjšin samih v množičnih medijih večinoma niso upoštevana, kar je značilno tudi za tu obravnavana tedenska medija. Pri tem vprašanju nismo zaznali statistično pomembnih razlik med tremi obravnavanimi mediji ($V = 0,055$ ob signifikanci $0,771$).

Tabela 5: Ali je med viri, ki so omenjeni v prispevku, tudi pripadnik ali predstavnik manjšine?

	Delo	Mag	Mladina
Ne	77,3 %	85,7 %	78,0 %
Da	22,7 %	14,3 %	22,0 %

Pri vseh treh analiziranih medijih – če se navežemo na Grossa (1998: 89) – gre seveda za obravnavo manjšine s strani pripadnikov večine. V nadaljevanju se bomo dotaknili še medijev, ki obravnavajo manjšino z vidika manjšine in so namenjeni manjšini.

4 Etničnim manjšinam namenjeni množični mediji

4.1 Manjšine in medijska politika

Slovenska država avtohtone in priseljene etnične manjšine obravnava ločeno. Romska manjšina je ustavno priznana kot avtohtona, iz česar izhajajo določene pravice, ki pa so v primerjavi z italijansko in madžarsko manjšino mnogo manjše. Ostale manjšine so s tega vidika skoraj prezrte. Ta razločevalni odnos je bil prisoten v vseh slovenskih ustavah (iz let 1947, 1974, pa tudi v prvi slovenski ustavi po osamosvojitvi), medtem ko poskusov ukinjanja pravic teh manjšin skoraj ni bilo.⁹ Posledično vsa slovenska zakonodaja, ki se nanaša na posebne pravice, obravnava predvsem prej omenjeni manjšini – italijansko in madžarsko, kar velja tudi za področje medijskih politik.

Zakon o medijih zagotavlja podporo italijanski, madžarski in tudi romski manjšini v Sloveniji (člen 4). Čeprav ta zakon ščiti slovenski jezik, dopušča uporabo italijanskega in madžarskega jezika tudi v oglasih (člen 51), če sta ciljna javnost programa ti dve manjšinski skupnosti (člen 5.). Če so množični mediji namenjeni eni od obeh manjšin, se od urednika zahteva tekoče obvladanje italijanskega ali madžarskega jezika (člen 19). Država tudi financira vzpostavljanje ustrezne infrastrukture (člen 68 in 110). Tako so italijanski in madžarski programi del javnih radijskih in televizijskih dejavnosti v Sloveniji. Poleg tega lahko lokalne radijske in televizijske postaje v območjih, kjer tradicionalno živi manjšinsko prebivalstvo, pridobijo poseben status, a le če v program vključujejo vsebine, namenjene italijanski in madžarski (pa tudi romski) manjšini (člen 78). Poleg tega manjšinskim radijskim postajam ni treba izpolnjevati kvot o minimalnem deležu predvajane glasbe v slovenskem jeziku (člen 86 in 92). Za več informacij

9. V preteklih desetletjih je bilo le nekaj zahtev po (delni) odpravi pravic avtohtonih manjšin (Devetak 1999: 257).

o zakonodaji, povezani z varovanjem manjšinskih in jezikovnih pravic v medijih v Republiki Sloveniji, glej Žurej (2004).

Italijanska in madžarska manjšina sta torej na področju medijske politike deležni obsežnih pravic. Radijski program italijanske manjšine, ki nastaja v okviru regionalnega radio-televizijskega centra v Kopru, kjer živi večina Italijanov, obsega 18 ur dnevnega programa, kar je na teden 126 ur programa. Televizijski program obsega 9 ur ob torkih, sredah, petkih, sobotah in nedeljah in 7,5 ur ob ponedeljkih in četrtnkih. Ta ustanova je del storitev javne RTV Slovenije. Kot takšna se financira iz prispevkov, ki jih morajo za javne storitve plačati vsi lastniki televizorjev, kot tudi iz drugih javnih virov. Program pripravljata 202 oseb, pri čemer jih je 152 polno zaposlenih. Program italijanske manjšine nadalje prek Urada Vlade Republike Slovenije za narodnosti sofinancira Republika Slovenija. Republika Slovenija sofinancira tudi za italijansko manjšino v Sloveniji relevantno založbo EDIT na Hrvaškem (Reka), čeprav doslej mednarodni dogovor o tem še ni bil sprejet.

Podobno je urejeno izvajanje medijskih pravic madžarske manjšine. Njihovi radijski in televizijski programi nastajajo po okriljem regionalnega centra RTV Slovenije v studiu v Lendavi. Radijski programi v madžarskem jeziku trajajo 13 ur in 15 minut dnevno, medtem ko je televizijski program omejen na predvajanje oddaje Mostovi – Hidak na nacionalnem kanalu in regionalnem kanalu v Mariboru. Predvaja se štirikrat tedensko (poleti trikrat tedensko). Sistem financiranja je enak kot pri italijanski manjšini. V ustvarjanje programa je vključenih 127 posameznikov, 25 jih je polno zaposlenih.

Druge manjšine v Sloveniji so na področju množičnih medijev deležne mnogo manjših pravic. To se nanašajo tudi na romsko prebivalstvo, edino preostalo manjšino, ki je poleg italijanske in madžarske omenjena v slovenski ustavi in ki je v takšni ali drugačni obliki deležna tudi kolektivne zaščite. Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije v zadnjem času Romom posveča več pozornosti, kar se kaže v financiranju različnih dejavnosti krovne organizacije Zveze Romov Slovenije. Ministrstvo tako npr. sofinancira romski časopis *Romano Them*. Občasno so na kanalih javne televizije predvajane tudi informacije v romskem jeziku. Že vrsto let je na področjih z največjo gostoto Romov na dveh regionalnih radijskih postajah predvajan program v romskem jeziku v obsegu ene ure tedensko. Od leta 2002 so se na regionalnih televizijskih kanalih začele pojavljati tudi tematske oddaje.

Preostale manjšine na področju množičnih medijev niso deležne posebne kolektivne zaščite. Kot je bilo že omenjeno, ima priznavanje »dveh in pol« nacionalnih manjšin (Rončević 2005: 196) pomembne praktične posledice. Namreč, čeprav je slovenska zakonodaja skladna z vsemi mednarodnimi pogodbami in ustavnimi listinami o pravicah manjšin, te pravice veljajo le za majhen segment njenega manjšinskega prebivalstva.¹⁰ Ustanove, ki izdajajo množične medije drugih manjšin, so popolnoma odvisne od lastnih

10. Italijanska in madžarska manjšina predstavljata le 0,48 % celotnega prebivalstva Slovenije. Skupaj z Romi gre za 0,7 % prebivalcev. In kar je še pomembnejše, italijanska in madžarska manjšina predstavljata le 6,8 % vseh manjšincev v Sloveniji. Tudi če vključimo Rome, to še vedno pomeni, da več kot 90 % pripadnikov manjšin ni deležnih kolektivnih pravic.

sposobnosti organiziranja in poslovanja ter so le deloma financirane s strani Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

4.2 Množični mediji manjšin in razlike med etničnimi manjšinami

Ocenimo lahko, da splošni mediji v Sloveniji navadno ne izražajo identitete in interesov etničnih manjšinskih skupin, saj:

- le redko pišejo oz. govorijo o italijanski, madžarski ali nemški manjšini in njihovem odnosu do večine; te teme preprosto niso dojete kot relevantne (Gosselin 2003: 9);
- ne poročajo o težavah Romov, temveč Rome navadno predstavijo v kontekstu konfliktov, napetosti, groženj, strahu in podobnih problemov;
- čeprav v mnogi primerih izražajo sočutje z Romi ali neavtohtonimi manjšinami iz bivših držav Jugoslavije in poudarjajo pomanjkanje manjšinskih pravic, zelo redko predstavijo mnenja in poglede same manjšine.

Izražanje identitete in interesov etničnih manjšin je torej odvisno predvsem od njihovih lastnih medijev, to pa pomeni, da v Sloveniji prevladuje tako imenovana paralelna, ne pa integrativna manjšinska medijska strategija (Gosselin 2003: 34–35).

Čeprav ima Slovenija relativno dobro razvite strukture institucionalne podpore, namenjene manjšinskim medijem, se dejanska moč medijev med različnimi manjšinami pomembno razlikuje in je odvisna ne samo od institucionaliziranega statusa določene manjšine, temveč tudi od njenih notranjih kapacitet in nekaterih drugih okoliščin. Velike razlike med manjšinami na tem področju so predstavljene v Tabeli 6.

Privatizacija in vse večja tržna usmerjenost medijev nista bistveno vplivali na delovanje manjšinskih množičnih medijev, saj so ti še vedno v največji meri financirani iz javnih (državnih in lokalnih) virov.

Ker so manjšinski mediji večinoma odvisni od javnih sredstev, ki jih zagotavlja država, bi pričakovali, da med uradno priznanimi manjšinami in ostalimi obstajajo bistvene razlike. Čeprav so te razlike očitne, saj npr. nepriznane etnične skupine, tj. neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije in nemška manjšina, sploh nimajo elektronskih medijev, pa lahko opazimo tudi velike razlike med ustavno priznanimi manjšinami.

Čeprav Romi niso deležni istih formalnih manjšinskih pravic kot Italijani in Madžari, so vendarle ustavno in zakonsko priznana manjšina. Primerjava romskih medijev z mediji, ki jih imajo Italijani in Madžari, razkrije velike razlike. Romska manjšina ima npr. na razpolago 6.300-krat manj lastnega televizijskega programa kot italijanska in 200-krat manj kot madžarska manjšina. V primerjavi z italijanskimi dnevnicami in madžarskimi tedenskimi časopisi romski tiskani mediji izhajajo le nekajkrat letno.

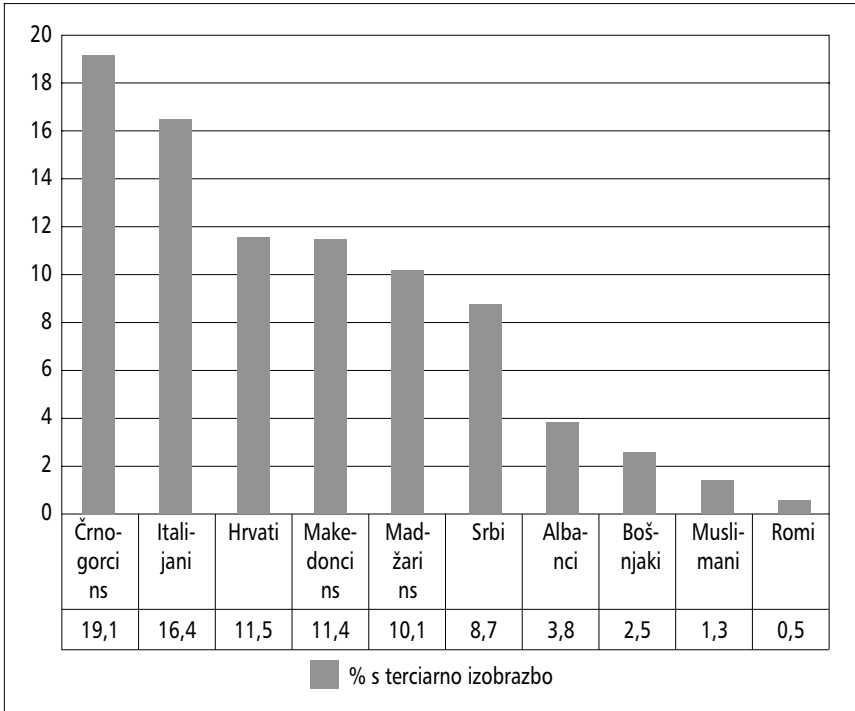
Table 6: Mediji etničnih manjšin v Sloveniji.

	Italijanska manjšina	Madžarska manjšina	Romi	Neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije	Nemška manjšina
Tedensko število ur televizijskega programa	63 (TV Koper / Capodistria, italijanski program)	2 (program Studia Lendava)	0,1 (TV As)	0	0
Tedensko število ur radijskega programa	126 (Radio Capodistria)	93 (Radio MMR)	okrog 2 (Radio Murski val, Studio D)	0	0
Dnevni tiskani množični mediji	La Voce del Popolo	/	/	/	/
Tedenski tiskani množični mediji	/	Népujság	/	/	/
Ostali tiskani množični mediji	Panorama (vsake 14 dni)	Muratáj (kulturna revija, ki izhaja dvakrat letno) Naptár	Romano Them (približno trikrat letno) Romske novice (enkrat letno, večinoma v slovenskem jeziku)	Bošnjaški: Bošnjak (tri- do štirikrat letno)	Bakh (štirikrat letno)
	La Battana (štirikrat letno)			Srbski: Beseda (izhaja neredno)	
	Arcobaleno				
	Lasa pur dir (lokalna kulturna revija)				
	3 lokalni časopisi (Voci della Medussa, Informatore, Il Trillo)				

Vir: Prilagojeno po Gosselin 2003: 10–13, 18; Pavšič 2002: 48–53; lastni izračuni.

Velikost manjšine na medije, ki se je tičejo, ne vpliva, saj ima najmanjša ustavno priznana etnična manjšina – Italijani – najbolj razvite manjšinske medije (čeprav jih dejansko delijo z italijansko manjšino na Hrvaškem), medtem ko imajo med ustavno nepriznanimi skupinami Nemci mnogo bolj organizirane tiskane medije kot pa npr. številčnejše priseljenjske skupine iz bivše Jugoslavije.

Graf 1: Odstotek pripadnikov etničnih manjšin s terciarno izobrazbo po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002.

Vir: Prirjeno po Šircelj 2003: 132.¹¹

Ponazorjene razlike so lahko plod raznovrstnih dejavnikov, med katere lahko vključimo odnos večine do manjšine, zunanjo podporo manjšinam, priljubljenost manjšinskega jezika pri slovenski večini (kar lahko v veliki meri pojasni razlike med razvojem medijev italijanske in madžarske manjšine) itd.

Še posebno pomembna je strateška kompetenca manjšine, kar vključuje tako njihove tehnokratske kompetence kot socialni kapital. Strateške kompetence so lahko bistvene tako pri razvoju manjšinskih množičnih medijev kot pri uspešnem komuniciranju z množičnimi mediji na splošno. Tehnokrasko kompetenco lahko izmerimo z doseženo ravno izobrazbe. Kot je prikazano v Grafu 2, med manjšinami obstajajo jasne razlike. Ta podatek lahko do določene mere pomaga pri pojasnjevanju razlik med tehnokratskim potencialom različnih manjšin, kar je še posebno očitno v primeru Romov.

11. V popisu je bila velikost romske skupnosti močno podcenjena, vendar ni verjetno, da bi bila izobrazbena raven Romov, ki niso bili vključeni v uradne evidence, bistveno višja od vključenih. Osebe romskega izvora, ki se v popisu niso opredelile za Rome, lahko v večini primerov pojmujejo kot »izgubljene« za etnično skupnost ne glede na to, kako visoko raven izobrazbe so dosegli.

Druga razsežnost, ki lahko pripomore k pojasnjevanju razlik med manjšinami pri nas, je socialni kapital. Podatki o socialnem kapitalu manjšin, ki so predmet naše razprave, niso na voljo (npr. podatki o generaliziranem zaupanju med Romi). Raznovrstni posredni in predvsem narativni dokazi pa kažejo na dokajšnje pomanjkanje socialnega kapitala med Romi v Sloveniji. Ob svetovnem dnevu Romov slovenska romska skupnost npr. ni bila sposobna organizirati niti enotne proslave. Namesto tega sta se zgodila dva dogodka, kar priča o regionalni ločenosti Romov (»Romi potrebujejo več izobrazbe«, Delo, 11. april 2005). To pa ni edina delitev. Tatjana Vonta (2005), strokovnjakinja za vzgojo in izobraževanje romskih otrok, opozarja, da »romske skupnosti niso homogene in da med njimi – tudi v isti skupnosti – obstajajo številna nasprotja in nesoglasja, ki jim onemogočajo, da bi se notranje organizirali«.

Podobno razkrivajo ambivalenten odnos Romov do lastne skupnosti nekateri intervjuji z njimi. Eno od izrecno rasističnih izjav je dala pripadnica romske skupnosti: »Čeprav sem Rominja, so zame vsi Romi gnoji! Če se morajo vsi prilagajati, zakaj se Romom ne bi bilo treba?« (Čakarić in Žižek 2005). Takšna stališča razkrivajo, da prihaja pri romski manjšini do določene stopnje ponotranjenja (negativnega) odnosa večine, kar lahko razdiralno vpliva na vzajemno zaupanje in vzpostavljanje omrežij znotraj skupnosti.

Problematičnost samoorganizacije Romov lahko povežemo s pomanjkanjem tehno-kratskih kompetenc in socialnega kapitala. Janez Obreza, direktor Urada Vlade Republike Slovenije za narodnosti, pravi, da se urad »intenzivno ukvarja s strukturami romskih organizacij, tako da bi država dobila enakovrednega partnerja. Kot je zapisano v ustavi, bi bili Romi obravnavani na enak način kot italijanska ali madžarska /.../ skupnost, če bi država na njihovi strani imela parterja« (Obreza v Albreht 2005). Podobno Gosselin v svoji analizi etničnih manjšinskih medijev ugotavlja, da so Romi deležni le manjšega deleža virov Oddelka za manjšinske kulturne dejavnosti kot vzrok pa navaja pomanjkanje organizacijske in mobilizacijske sposobnosti (Gosselin 2003: 37).

Ker lahko manjšinski mediji prispevajo k razvoju manjšinskih strateških kompetenc, lahko v odnosih med mediji in kompetencami prihaja do pozitivnega (kot v primeru slovenskih Italijanov) ali pa negativnega vzajemnega učinkovanja (kot v primeru slovenskih Romov).

5 Zaključek

Ali lahko na podlagi analize potrdimo obe hipotezi? V zvezi s prvo hipotezo je analiza medijev jasno pokazala, da v Sloveniji ne moremo govoriti o obstoju tipične medijske podobe etničnih manjšin. Manjšine v medijih niso predstavljene kot manjšine na splošno, ampak nastopajo v kontekstu različnih tem, ki so povezane z aktualnim političnim dogajanjem, in jih v njihovem nanašanju na specifično temo ne moremo ločiti od določene manjšine ali manjšin. Posledično obstajajo med medijskimi podobami posameznih manjšin v Sloveniji velike razlike. Poleg tega je koristnost takšne medijske pozornosti vprašljiva, saj se navadno nanaša na probleme, napetosti in konflikte.

V kontekstu preverjanja prve hipoteze je treba izpostaviti, da se italijanska in madžarska manjšina v medijih skoraj ne pojavljata. Vzrokov za to je več, vsekakor pa je

pomembno, da v odnosu med tema manjšinama in večino ne prihaja do konfliktov. To je vsaj do neke mere pogojeno tudi z dejstvom, da je položaj teh dveh manjšin urejen z ustavo in zakoni, zaradi česar urejanje nerazrešenih vprašanj (izobraževanje, dvojezičnost, politično predstavništvo, asimilacija ipd.) poteka v okviru institucionaliziranih mehanizmov. Druge manjšine, ki se soočajo s številčnejšimi nerešenimi vprašanji oz. pri katerih način reševanja teh težav ni natančno določen, pa se v medijih pojavljajo skoraj vsak dan. Indikativna je močna medijska prisotnost relativno majhne romske manjšine, katere pripadniki živijo v dveh regijah (do resnejših konfliktov z večinskim lokalnim prebivalstvom sicer prihaja samo na Dolenjskem).

Analiza je potrdila, da se manjšine v medijski reprezentaciji navadno znajdejo v dveh položajih. Grossova ocena, da so (vse) manjšine v medijih na splošno relativno nevidne in stereotipno predstavljene (Gross 1998: 89), je pretirano posplošena in poenostavljena. Deloma pa drži, da so v Sloveniji določene etnične manjšine prizadete zaradi stereotipne prezentacije, druge pa zaradi medijske neopaznosti. Prve nimajo težav s količino medijske pozornosti (Romi, priseljske manjšine iz bivše Jugoslavije), a se v medijih omenjajo predvsem v konfliktnih situacijah, v katerih so lahko predstavljene kot vzrok problemov. Pri drugih je vsaj do določene mere primanjkljaj medijske pozornosti mogoče nadomestiti z manjšinskimi množičnimi mediji (zlasti je tu aktivna italijanska manjšina).

Drugo hipotezo smo potrdili le do določene mere. Sposobnost manjšin, da izrabijo priložnosti, ki jih ponujajo javne politike, je namreč odvisna od strateške kompetence manjšine. Tu so med manjšinami velike razlike. Vendar lahko tudi država – s sredstvi istih medijskih politik – prispeva k ojačitvi ali upadu strateških kompetenc. Intelektualni in socialni kapital kot gradnika strateške kompetence se lahko ob stalni uporabi le povečujeta, pri čemer lahko pomembno vlogo odigrajo prav množični mediji. Država torej lahko prispeva k ustvarjanju pozitivne spirale medsebojnega vplivanja (*circulus virtuosus*) ali pa k obstoju začaranega kroga (*circulus virciosis*).

Literatura

- Adam, Frane, in Rončević, Borut (2005): Sozialkapital als eine sinnvolle wissenschaftliche Metapher in der Soziologie. V N. Genov (ur.): Die Entwicklung des Soziologischen Wissens. Ergebnisse eines halben Jahrhunderts. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Albreht, Matjaž (19. 4. 2005): Občutljiva vprašanja za politiko: Intervju z Janezom Obrezo. Delo.
- Bozic, Agneza (1999): Democratisation and ethno-political conflict: the Yugoslav case. V K. Cordell (ur.): Ethnicity and Democratisation in the New Europe. London and New York: Routledge.
- Cottle, Simon (2000): Introduction: Media research and ethnic minorities: Mapping the field. V Simon Cottle (ur.): Ethnic Minorities and the media. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Čakarić, Maja, in Žižek, Katja (8. 4. 2005): Najprej kava, potem delo. Delo.

- Deutsch, M. (1991): Subjective Features of Conflict Resolution: Psychological, Social and Cultural Influences. V R. Vayrynen. (ur.): *New Directions in Conflict Theory*. London: Sage.
- Erjavec, Karmen, Hrvatin, Sandra B., in Kelbl, Barbara (2000): We about the Roma: Discriminatory Discourse in the Media in Slovenia. Ljubljana: Open Society Institute.
- Genov, Nikolai (2006): Ethnicity, Politics and Mass Media. V *Ethnicity and Mass Media in South Eastern Europe*. Münster: Lit.
- Gillespie, M. (1995): Technology and tradition: audio-visual culture among South Asian families in west London. *Cultural Studies*, III (2): 226–39.
- Gosselin, Tania (2003): *Minority Media in Hungary and Slovenia: A Comparative Assessment (Research Paper)*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Gross, Larry (1998): Minorities, majorities and the media. V T. Liebes in J. Curran (ur.): *Media, Ritual and Identity*: 87–102. London in New York: Routledge.
- Hobsbawm, E. J. (1992): *Nations and Nationalism Since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Komac, Miran (1999): *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Pavšič, Jerica (2002): *Manjšinski mediji: Pravica do informiranja kot posebna pravica manjšin: Diplomaska naloga*. Ljubljana: FDV.
- Romi potrebujejo več izobrazbe (11. 4. 2005). Delo.
- Rončević, Borut (2005): Education of ethnic minorities in Slovenia an element of or an obstacle to development? V N. Genov (ur.): *Ethnicity and educational policies in South Eastern Europe*. Berlin, Sofia: Free University Institute of Eastern European Studies.
- Rončević, Borut (2003): Socialni kapital in razvojne koalicije: oblikovanje gospodarskih strategij in podjetniških grozdov v Sloveniji. V M. Makarovič (ur.): *Socialni kapital v Sloveniji*. Ljubljana: Sophia.
- Splichal, Slavko (1990): *Analiza besedil: Statistična obravnava jezikovnih podatkov v družboslovnih raziskavah*. Ljubljana: FSPN, RI.
- Sreberny - Mohammadi, A., in Mohammadi, A. (1994): *Small Media, Big Revolution: Communication, Culture and the Iranian Rvolution*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Šircelj, Milivoja (2003): *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije: Popisi 1921–2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Vonta, Tatjana (16. 4. 2005): Vsaka ima etiketo. Delo.
- Weber, Robert Philip (1990): *Basic Content Analysis*. Newbury Park, New Delhi, London: Sage.
- Žurej, Jurij (2004): Pravice manjšin in jezikovne pravice v medijih v Republiki Sloveniji in v tujini. *Revus*, II (2): 81–93.

Naslov avtorjev:

dr. Matej Makarovič

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana

e-mail: *matej.makarovic@guest.arnes.si*

dr. Borut Rončević,

Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem

Glagoljaška 8, 6000 Koper

e-mail: *borut.roncevic@guest.arnes.si*